

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2024 / 1: 55-63.

Mihail akar ve Uluslaşma Sürecindeki Gagauzlar

Abdullah EMİROĐLU*

Öz: Ortodoks-Hristiyan bir Türk topluluğu olan Gagauzlar, 20. yüzyılda birçok milletin yaşadığı kimlik mücadelesini yaşadı. Gagauz toplumundan müstakil olarak söz ediyor oluşumuz onların bu mücadelesi sonucundadır. Bu öncü faaliyeti din adamı, reformist ve aydın bir kişilik olan Gagauz Türki Mihail akar çalışmalarıyla meydana getirdi. Bu dönemin ardından yaşanan 2. Dünya Savaşı, dünyanın yeni siyasi fay hatları açmasına ve bu çalkantılı dönemin Gagauz toplumu adına dramatik neticeleri de beraberinde getirmesine neden oldu. Tüm bunlara rağmen milli gelişimini devam ettirebilen Gagauz toplumu 20. yüzyılın son çeyreği içerisinde özerkliğini dünyaya duyurdu. Bu alışma bahsi geçen izleri, tarihsel olgularla ele almayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mihail akar, Gagauz halkı, Milliyet fikri, Kimlik mücadelesi

Mihail akar and Gagauzes in the Process of Nationalisation

Abstract: Gagauz, an Orthodox-Christian Turkish community, experienced the struggle for identity that many nations also experienced in the 20th century. The fact that we speak of the Gagauz community as an independent one is the result of their struggle. This pioneering activity was brought about by the work of Gagauz Turk Mihail akar who is a clergyman, reformist and has an intellectual personality. World War II, which followed this period, caused the world to open new political fault lines and this turbulent period brought dramatic consequences for the Gagauz community. Despite all this, Gagauz society, which was able to continue its national development, announced its autonomy to the world in the last quarter of the 20th century. This study aims to analyze these traces with historical facts.

Key Words: Mihail akar, Gagauz people, The idea of nationality, Identity struggle

Giriř

Günümüzde Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya ve Bulgaristan gibi ülkelerle coğrafî, siyasal, kültürel ve dilbilimsel yakınlık ve temasları olan Gagauz (Gagavuz) Yeri, Türk dili haritasının en batısında kalan halklarından biri. Bu hâliyle Gagauz kimliğinin yaşandığı ve yaşatılmaya çalıştığı bir Türk dili adası görünümünde (Eker, 2013, s. 96). Gagauz halkının özellikle 20. yüzyılda küresel manada artan milli bilincin etkisiyle başlattıkları kimlik mücadelesi, günümüzde bu tablonun meydana

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacettepe Üniversitesi, Ankara (Türkiye). E posta: abdullah.emr@gmail.com / ORCID ID 0009-0000-2736-9607.

gelmesinde büyük etkendi. Gagauz toplumu özellikle aydınlarının büyük çabalarıyla taşıdıkları Türk kültürü mirasını kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördü ve yazılı dillerini de bu bilincin ışığında meydana getirdi. Ortodoks-Hristiyan bir Türk topluluğu olan Gagauzlar dini çatı altında asimile edilmelerine müsaade etmeme adına Mihail Çakır başta olmak üzere faaliyetlerde bulundu ve sahip oldukları kültürel öğeleri muhafaza edebilmek için çalışmalar yaptı. 20. yüzyılın ilk yarısına gelene kadar henüz yazılı dili dahi meydana gelemeyen ve yaşadıkları topraklarda azınlık olarak varlıklarını sürdüren Gagauz halkının bu perspektiften bakıldığında göğüs verdikleri sıkıntıların boyutları tahayyül edilebilmektedir.

Gagauz Türkü Mihail Çakır'ın öncü faaliyetleri, koşulların bir milletin uyanışında bu denli zor olduğu bir süreç içerisinde önemini göstermektedir. O verimli bir sonuç elde edemeyeceği çatışma kültürü yerine uzlaşma kültürüyle millî mücadeleyi tercih etti. Gagauz halkı hakkında sürdürdüğü çalışmalarda bu kabiliyetlerini kullanması, çevresel güçlerin Gagauz toplumunu algılamak üzere ılımlı bir politika izlemelerine sebep oldu. Gagauz halkının geçmişlerinden itibaren tarihsel seyrini özellikle 20. yüzyılda geçirdiği çeşitli kırılmalarla uluslaşma süreci perspektifinden yorumlamayı amaçlayan bu çalışma, Mihail Çakır'ın da bu perspektife katkılarını sentezleyerek ele almayı hedeflemektedir. Gagauz toplumunun tarihsel sürecinin araştırma içerisinde bulundurulmasını sağlamak, onların uluslaşma yolundaki adımlarını neden-sonuç ilişkisine dayandırarak kapsamlı şekilde anlayabilmek adına uygun görüldü. Mihail Çakır'ın bir milletin millî uyanışı noktasında gerçekleştirdiği faaliyetleri, temel aldığı eğitim ve dönemin koşulları bağlamında ilgili bilgilere yer verilerek sağlanmaya çalışıldı.

7. yüzyıl ortalarında batı Göktürk Devleti'nin dağılmasıyla kabileler arasında mücadeleler baş gösterdi. Böylece Peçenek, Kıpçak ve Oğuz kabileleri dalgalar halinde batıya göç etti. Moğolların baskısı sonucu kapsamı artan göçün seyri Karadeniz'in kuzey batısına dek uzandı. Peçenek, Oğuz, Kıpçak vd. Türk unsurlarının yanında 13. yüzyılda Selçuklu Türklerinin de bölgeye iskânı, balkanlardaki Türk mevcudiyetini de artırdı. Zamanla tamamen Türk bölgesi haline getirilen Dobruca merkezi, bir devletin kurulabilmesi için en uygun mıntıka oldu. Zira Bizans çok zayıf, Altınordu çok uzaktaydı ve her devlet de bölgeyi kontrol edemiyordu. Kurulan bu Oğuz Devleti'nin ilk hükümdarı Balık idi. Balık'ın kardeşi Dobrotiç'in de döneminde Karadeniz'de etkili olduğu bilinmektedir. Osmanlıların Balkan yarımadasını 14. yüzyıl sonlarında fethetmeleriyle yukarıda anılan Oğuz devleti yerine Özi vilayetini tertiplendi. Akabinde İstanbul'un da Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesi ve Fatih Sultan Mehmet'in Rum-Ortodoks Patrikhanesi'ne geniş yetkiler vermesiyle balkanlardaki bu Türk unsurları uzun bir dönem Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında varlıklarını sürdürdü. (Güngör ve Arğunşah, 1998, s. 32; Guboğlu, 1989, ss. 67).

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun batıda güç kaybetmesi ve Çarlık Rusya'nın balkanlarda uyguladığı politikalar Gagauzlar (isimleri ilk defa bu yüzyılda kayıtlara geçen) için de yeni bir dönemin habercisi oldu. 1769 yılında Moldova'da ilk kez biri "Çadır" diğeri de "Orak" adlı iki köy kuran Gagauzlar, 1804 yılına kadar Moldova içinde ve Dobruca'da dağınık hâlde yaşadılar. 1807 yılında Tatarlar'ın

Bucak'tan çıkarılması üzerine Rusların teşviki ve her çorbacıya¹ 50 desyatin toprak verilmesiyle Gagauzlar, Bucak'a yerleşmeye başladı. 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması ile Gagauzlar üzerindeki Rus etkisi daha da artmış bulunuyordu (Güngör ve Argunşah, 1998, ss. 38). Türk asıllı Romen Türkolog Mihail Guboğlu'nun verdiği bilgilere göre 1817 yılına gelindiğinde Besarabya² bölgesinde on yedi Gagauz köyü bulunuyordu. Rusların kendilerini "kolonist" (müstemlekeci) olarak algıladıkları Gagauzlar, yaşadıkları yerde özel bir rejime sahipti. Bununla birlikte idarecileri General İnzov'du (1989, s. 61). 19. yüzyıl boyunca Gagavuzlar, Çarlık Rusya'nın baskısı ve Ruslaştırma politikalarından yoğun derecede etkilenecek 6 Ocak 1906'da Atmaca Pavlioğlu Andrei Galatan önderliğinde bir isyan başlattı. Ardından Komrat'ta bir Cumhuriyet ilan etmelerine rağmen başka bölgelerden beklenen destek gelmeyince 15 gün içinde Çarlık kuvvetleri bu devleti ve isyan hareketini kanlı bir şekilde sonlandırdı (Ulutaş, 2021, s. 73).

1. Dünya savaşında 1917 Ekim devrimini yaşayan Çarlık Rusya, Gagauzların yoğun olarak yaşamış oldukları Beserabya Bölgesini Romanya Krallığı'na bırakmak durumunda kaldı.³ Romanya Krallığı'nın Çarlık Rusya'dan kalan fabrikaları kapatması ve yeni asayiş tedbirleri alması, bölgede çetin bir ekonomik buhranın fitilini ateşledi. Bu dönemde Gagauzların dünyanın çeşitli yerlerine zorunlu göç gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Gelişmeler neticesinde tırmanan ekonomik kriz Gagauz halkı üzerinde dramatik sonuçlar doğurdu (Ulutaş, 2021, s. 74). 1940 senesine kadar Romanya Krallığı yönetimi altında yaşayan Gagauzlar, bu seneden itibaren Romanya Krallığına nota vererek bölgeyi terk etmesini sağlayan Sovyetler birliği hâkimiyeti altına girdi. Sovyet ideolojisinin katı yaptırımlarıyla yüzleşmek zorunda kalan Gagauzlar'ın ellerindeki mal varlıklarına el konuldu ve kurulan kolхозlarda çalıştırılmaya zorlandı. Bu dönemde itiraz eden veya karşı çıkarlarsa Sibiryaya sürgün edildi. Romanya Krallığı, kaybettiği toprakları Nazi Almanyası'nın kurduğu Mihver ittifakına katılarak kazanmayı hedefledi ve 22 Haziran 1941 yılında Besarabya Bölgesine harekât düzenledi. Savaşın ortasında kalan Gagauzlar için 1941 yılından itibaren sürecin seyri daha da güç durumları beraberinde getirdi. Zira 1941'de SSCB kendi ordularını geri çektiğinde Gagauz topraklarındaki tüm fabrikaları Sibiryaya nakletti ve alamadıkları gıda stoklarını ve fabrika binalarını ateşe verdi (Ulutaş, 2021, s. 79). 2. Dünya savaşı ardından 10 Şubat 1947 yılında Paris Antlaşmasıyla Sovyet Rusya'ya verilen topraklar üzerinde Rusya'ya bağlı 16 özerk

¹ Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetlerinden Acemi ve yeniçeri ocaklarının bölük veya orta kumandanlarına verilen unvan (Özcan, 1993, s. 369)

² Batıda Prut ile doğuda Dinyester nehri arasındaki ve günümüzdeki Moldova'yı içine alan bölgenin adıdır.

³ Yaşar Nabi Nayır, iki dünya savaşı arasında (1918-1944) Beserabya bölgesinde Gagauz nüfusunun 300.000 kadar olduğunu belirtmekte ve Besarabya'nın Gagauz köylerinden bir kısmının isim ve nüfuslarını şu şekilde belirtmektedir:

Komrat (14000), Başköy (6000), Beşelma (4000), Beşgöz (4000), Avdarma (3000), Çadır (90 00), Çokmeydan (4000), Düzgünce (4000), Buurcu (3000), Kazayak (6000), Haydar (3000), Çaltay (3000), Kubey (9000), Konkaz (10000), Kıryet (4000), Kurcu (5000), Satılık Hacı (80 00), Dimitrovka (6000), Karakurt (3000), Kartal (2000), Vulkaneşti (6000), Çeşmeköy (4000), Dermendere (3000), Yeniköy (3000), Kurbağlı (2000), Tuğluköy (3000), Bulboka (4000), Kö seli (3000), Karaağaç (3000), Kayraklı (2000), Gavanoz (3000), Tomay (4000), Tabak (3000), Anadolu (3000), Kıpçak (6000), Hasan Aspağa (4000) (1999, s. 79-80).

yapıdan biri olan Moldova Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Bu neticeyle Gagauzlar'ın büyük kısmı Moldova sınırları içerisinde kalırken bir kısmı da Karadeniz'e kıyısı olan Bucak bölgesinin Ukrayna'ya verilmesiyle Ukrayna'da kaldı. Gagauzlar, 23 Aralık 1994 yılında Moldova parlamentosunda yasalaşan Gagauz Yeri Özel statüsü hakkındaki *self-determination*⁴ yönetim biçimi kanun kararına kadar Moldova hükûmetine bağlı kaldı.

Mihail Mihailoviç Çakır (1861-1938)

Dobruca'dan Besarabya'ya göç etmiş olan Gagauz bir aileye mensup Çakır, 27 Nisan⁵ 1861 yılında Besarabya'daki Çadır-Lunga köyünde dünyaya geldi. Dedesi ve babası papaz olan Çakır, bu geleneği devam ettirdi ve küçük yaşından itibaren dinî kültür unsurları içerisinde yetişti. İlköğrenimini köyünde tamamlamasının ardından ortaokul tahsilini ilahiyat alanında yapmak üzere Kişinev'e gitti ve buradaki eğitimini de başarıyla tamamladı. Akabinde aldığı Kiev'deki yükseköğrenim tahsilinin ardından Kişinev'de ruhban okulunu da bitirerek bu şehirde laik ve dinî kurumlarda öğretmenlik görevlerini üstlendi. Onun ileride başlatacağı, temelini kültürel öğelerden alan millî harekette öğretmenlik görevinin de oldukça katkısı olduğu düşünülebilir. Eğitimsizliği sırasında halkın yaşam tarzını ve özellikle azınlıkların yaşam koşullarının yetersizliklerini de gören Çakır, eğitimini aldığı alanın dışında da toplumu bilinçlendirme bakımından eğitim verme gerekliliğini fark etti. Bu doğrultuda din dersleri dışında farklı alanlarda da öğretmenliği boyunca eğitimler verdi. Dinî ve seküler eğitim sistemleri içinde işlerini layıkıyla yerine getiren Mihail Çakır, Besarabya toplumunda sözüne değer verilen bir şahsiyet haline geldi ve genç yaşta adından sıkça söz ettiren bir eğitimci ve din adamı oldu. Bu vasıflarının yanında onun özellikle önemseydiği anadil eğitimi, yaşamının ileriki yıllarında yapacağı çalışmalar için hareket noktasını meydana getirdi. O, bu anlayışla 20. yüzyılın başlarında eğitim alanındaki çalışmalarını yoğunlaştırdı. Mihail Çakır, bu dönemde mensubu olduğu Gagauz halkının eğitimine ağırlık verdi ve uğraşları sonucu, 1906 yılında Kişinev'de kurulan Besarabya Gagauzlarının Eğitimi ve Çeviri için Özel Komisyon'un başkanı seçildi. Özverili çalışmalarıyla topluma örnek olmaya gayret eden Çakır, aldığı eğitimlerini yine bu kişiliğinin ürünü olarak toplumla özdeşleştirdi. Din adamı ve eğitmen vasıflarının yanı sıra Mihail Çakır, hayırsever yönüyle de Besarabya'da adından sıklıkla söz ettirdi. O, yardıma muhtaç insanlara el uzattığı gibi pek çok kurum ve kuruluşlarda gönüllü olarak yer alıp çalışmalara destek oldu (Kapalo, 2007, akt. Korkmaz, 202, s. 136-138).

Besarabya'daki azınlık haklarının sesini duyurmak adına siyasi görevlerde de bulundu. Bu anlamda Çakır, 1907 yılında St. Petersburg'daki İkinci Rusya Devlet Meclisi'ne Besarabya'dan parlamenter seçildi (Kopuşçu, 2015, s. 79). Kısa süreli bu siyasi rolünün ardından filoloji, folklor ve din alanlarındaki çalışmalarına yoğunlaştı. Onun çalışmalarından ve başarılarından haberdar olan devlet erkânı ve kurumlar onu nişan ve madalyalarla ödüllendirdi. Bu yönüyle örnek vermek gerekirse; Çakır, Rus Çarlığı ve Romanya Krallığı'nın devlet ile din adamları tarafından değerli ödüller, madalyalar ile onurlandırıldı ve takdir edildi. (Guboğlu, 1989, s. 84). Çakır'ın, Gagauzların Romanya Krallığı idaresi altında bulunduğu döneme rastlayan

⁴ İç işlerinde bağımsız anayasasında Moldova Hükümetine bağlı.

⁵ Günümüzde bu tarih resmi olarak Gagauz Yeri'nde dil bayramı olarak kutlanmaktadır.

çalışmaları özellikle 1916-1917 yıllarından sonra yoğunlaştı. Kendisi yalnızca Gagauzlar üzerindeki çalışmalarıyla değil Moldovan ve Romenlerin üzerindeki çalışmalarıyla da bilinmektedir.

Mihail Çakır millî kimliğini yarattığı Gagauz toplumunu, öğrencilerini ve dostlarını ardında bırakarak 8 Eylül 1938 tarihinde 77 yaşında Kişinev’de vefat etti ve eşinin yanına defnedildi. Besarabya halkının yoğun teveccühleriyle cenaze töreni oldukça kalabalıktı (Korkmaz, 2021, s. 139).

Uluslaşma Yolunda Mihail Çakır İzleri

20. yüzyılda bilimsel araştırma ve metotlarının daha da gelişmesiyle farklı etnolojik incelemelere konu olan Gagauz halkı için önemli olan bir konuya kendini bilimsel verilerle tarif edebilmektir. Çünkü dönemin millî-politik çıkarlarına da araç olarak görülebilecek bazı *bilimsel* çalışmalar Gagauz toplumunun geleceğini riske atmaktaydı. Şüphesiz bu tehlikeyi aşmak objektif bilimsel yöntemler ışığında gerçekleşecekti. Ne var ki Gagauz toplumunda henüz gelişmemiş olan yazı dili, bu araştırmaları oldukça güç kılmaktaydı. Gagauz toplumu bu gelişmemiş yazı dili kültüründen aydın ihtiyacını da karşılamakta zorlanmaktaydı. Gagauzlar açısından Romen Krallığı dönemi olarak bilinen 1918-1944 yılları arasında kayıtlara geçen 300.000 Gagauz nüfusunun büyük kısmı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı (Guboğlu, 1989, ss. 62). Dinî okullar ve ilkokul dışında nitelikli eğitim ancak en yakın görülen Kişinev veya Kiev’de gerçekleştirilmekteydi. Şüphesiz eğitim fırsatlarının bu kadar kısıtlı olduğu imkânsızlıklar doğrultusunda *ulus fonksiyonlarını* tek çatıda birleştirebilecek bir duyarlılık gelişmekte güçlük çekmekteydi. Bu ihtiyaç ortadayken, eğitiminin temelini halkın da *gönülden bağlı* olduğu teolojik kaynaklardan alan, kendisini millî şuurla yetiştirebilmiş ve dünyaya geniş bir pencereden bakabilen bir önderin değeri daha da ayyuka çıkmaktaydı. Mihail Çakır’ın kendisi de şüphesiz bu boşluğu doldurmaktadır. Bir etnik kimliği kendi değerleriyle tek çatı altında toplamayı başarabilen aydın ve önderler milliyetçilik fikrinin siyasi sınırları belirlediği modern dönemlerde toplumun anıtsal kişilikleri olarak öne çıkmaktadır. O, bu anlamda Gagauz halkı için anıtsal bir kişiliktir (Eker, 2013, s. 97).

Gagauz halkının beslendiği kaynakların (dinî eserler başta olmak üzere eğitim dillerinin) ana dille oluşması onların, güçler arasındaki çıkar çatışmalarının içerisinde millî unsurlarının devamı açısından en önemli adımı oluşturacaktı. Bu bilinçle Çakır’ın çeşitli kilise mücadelelerinin siyasi faaliyet aracına dönüştüğü bir ortamda özellikle Gagauz halkı için İncil’i Gagauz diline tercüme etmesi bir anlamda Gagauz halkını bu amaçlardan da muhafaza edebildi. Mihail Çakır’ın gelecek nesillere bıraktığı bu önemli mirası yalnız bir din görevlisi olarak değil reformist, aydın bir önder olarak yaptığı ortadadır. Bugün, ilk defa ismi 18. yüzyılda kayıtlara geçen Gagauz halkı hakkında konuşabiliyorsak bunda Çakır’ın bu *ameliyatının* önemli payı vardır.

Çizdiğimiz bu çerçevede Gagauz toplumu için Mihail Çakır’ın rolü bir milletin toprakları üzerinde folklorik, etnolojik, dilsel ve dinsel devamı için hayati bir noktadaydı. Aydın ve dinî öğretilere hâkim bir şahsiyet olarak Çakır, Gagauz halkının düştüğü bu tehlikeleri bertaraf etmek için belirtildiği üzere ilkin dini bilgileri içeren dua kitapları ve İncil gibi eserleri Gagauzcaya aktardı. Bununla da yetinmeyen Çakır, Gagauz toplumu için ömrünü adayacağı çeşitli tarihî-etnolojik, dilbilimsel ve folklorik eserler kaleme aldı. Besarabya toplumunun kültürel bilincinin ve huzurunun

eğitimden geçtiğini düşünen Çakır, yaşadığı coğrafyada gerçekleştirdiği diplomatik ve siyasi görevleri sayesinde merkezle çevre arasında koordinasyonu sağladı ve sorunları barışçıl yollarla çözmeyi başardı (Korkmaz, 2021, s. 138). Gagauz Yeri'nin bugün Moldova sınırları içinde hukuki ve resmi statü kazanmasında ve iç işlerinde özerk bir bölge olarak resmen var olmasında kuşkusuz bu hareket tarzının önemli bir payı bulunmaktadır (Eker, 2013, s. 99).

Mihail Çakır'ın bulunmuş olduğu farklı bürokratik ve siyasi görevlerinin dışında bu katkıları Gagauz toplumunun kendisini *Ayboba*, *Büyük Aydınlatıcı* gibi övgü dolu isimlerle anmasına sebep oldu. Çakır, döneminde nüfusunun büyük bir bölümü çiftçilikle geçinen ve okuryazar olmayan Gagauz halkının 'Türk' kimliğini vurguladı ve bu kimliği Türk-Hristiyan-Çağdaş Uygarlık çerçevesinde şekillendirmeye gayret etti (Eker, 2013, s. 97).

Mihail Guboğlu'nun çalışmalarından aktaracağımız, Mihail Çakır'ın din adamı ve eğitimciliğindeki elli seneyi doldurması hasebiyle gerçekleşen törende bir Gagauz öğretmeninin şu sözleri, onun dönemindeki algılanışı ve önemi hakkında bizlere bilgi verebilmektedir;

“Sayın ve çok değerli öğretmenimiz ve başpapazımız Mihail Mihailoviç. Biz ancak birkaç günden beri gazetelerden haberi aldık eğitim, öğretmenlik ve papazlık mesleğinizde tanı 50 yıl doldurmuşsunuz [...] Cenabımız, zatınız otuz yıldan ziyade türlü türlü kıyafatlar bizim Gagauz Türkçesine, ana dilimize çevirdiniz ve yazdınız. Böylece hayatımıza, ömrümüze ışık ve nur indirdiniz hem de saçtınız. Bize büyük bir iltifat gösterdiniz. Millî, ana dilimizde kendi paranızla kitaplar basturdunuz. Zatalinize değin, biz Gagauzlar kıyaltı yazılmış ama sözümüzü görmüş değildik. Sizden başka bize bu büyük hizmeti kimse yapamadı. Bu bakımdan, çok pahalı öğretmenimiz ve başpapazımız sizin iyiliğiniz bizim Gagauzlar için nasıl Kyril hem Metodir Slav halkları içindir siz bizim aziz peygamberimizsiniz. Bilindiğine göre siz İncil'i ana sözümüzle Gagauz diline çevirdiniz. Böylece biz onu hem pazar hem yortu günlerimizde kilisede dinliyoruz [...] Büyük hem iyi Allah'a çok çok şükür ediyoruz ki bize de, bizim aramızdan olarak bir aziz peygamber gibi peyda oldunuz. Bizim anadilimizde 30 yıldan beri üzerimize ışık, şavk getiriyorsunuz. Sayın babamız ve değerli başpapazımız Mihail size, cenabınıza bin kere teşekkür (şükür) ediyoruz [...]” (1989, s. 63)

1904 yılında Mihail Çakır'ın Çarlık Rusya'ya yapmış olduğu Gagauz dilinde dinî kitap yayınlama izni için başvurusu 1907 yılında kabul edildi ve bu tarihten itibaren kendisi eserler kaleme aldı (Argunşah, 2002, s. 265). Onun Çadır ağzını esas alarak kaleme aldığı eserler bölge bölge yayıldı.⁶ Gagauz halkı ilk kez Türkçe metinleri Karamanlıca adı verilen Grek harfli Türkçe dinî eserler aracılığıyla okudu ve konuşma dilleri olan Gagauz Türkçesinin yazılı hâle getirilip okunması Mihail Çakır'ın çalışmalarıyla gerçekleşti. İlk metinleri Kiril harfleriyle kaleme alan Çakır, Besarabya bölgesindeki otoritenin Çarlık Rusya'sından 1917 yılında Romanya Krallığına geçmesiyle Latin harf temelli yazılar yazdı. Aynı zamanda Kiril alfabesinin Rusya müstemlekesinin de bir sembolü olduğunu bilen Çakır, Latin harflere geçilmesini arzu

⁶ Bu ağız, 1957 yılında meydana gelecek dil devrimi öncesinde standart Gagauz Türkçesi için esas alındı. Bu anlamda o aynı zamanda Gagauz yazı dilinin kurucusu olarak da bilinir.

etmekteydi. Onun çalışmaları 1957 dil devriminin de zeminini meydana getirdi (Özkan, 2014, s. 46)

Çakır'ın Mihail Guboğlu'nun Romen kaynaklarını tarayarak yaptığı araştırmalara göre 34 eseri bulunmaktadır (1989, s. 79-81). Eserlerin içerdikleri özellikleri belirtmek gerekirse: dini, tarihi, filolojik ve folklorik öğeler sayılabilmektedir. Öncelikle dinî, ardından filolojik araştırmaları, çalışmalarının ağırlık noktasını meydana getirmektedir. Dinî çalışmaları temel olarak çeşitli dua kitapları ve İncil'in Gagauz Türkçesine tercümesidir. Dinî-tarihsel metin özellikleri içeren *İstoria bisericeasca* (kilisesin tarihi) ve *İstorie a vechiului si noului şî a noului Jestament* (Tevrat'ın ve İncil'in kutsal tarihi) gibi eserler de dikkat çekmektedir. Filoloji çalışmalarıysa yalnızca Gagauz halkının istifadesinden ziyade özellikle Moldovan ve Romen topluluklarının da çokça yararlandıkları kaynaklardır. Bu anlamda bir sözlük çalışması olan ve Moldovan/Romenlerin Rusça kaynakları daha nitelikli okumaları ve konuşmaları açısından vücuda getirilen *Rusko-Moldavaskiy slovar* (Rusça-Moldovanca/Romence sözlük) eseri önemli eserleri arasındadır (Baboğlu, 1989, ss. 79-81).

Tarih kitapları içerisinde özellikle üzerinde durmaya gerek olan *Besarabia Gagauzları'nın İstoriyası* (Bessarabyalı Gagauzlar'ın Tarihi), Gagauzların milli kimliği için çok önemlidir. Çakır'ın 40 senelik bir emeğinin ürünü olan eser, hacimsel olarak küçük olmasına rağmen içerdikleriyle önemli bir etnogeneze çalışması olduğunu göstermektedir. İlk olarak *Viata Besarabei* isimli Romence bir gazetede 3 makale halinde neşredilen eser, sonrasında çeşitli eklemelerle 1934 senesinde Kışinev'de kitaplaştırıldı. Çakır eserini vücuda getirmek üzere birçok köyü ziyaret etti; özellikle yaşlı halkın yaşamlarından elde ettiği bulguları bilimsel çalışmalarla sentezledi. Gagauz toplumunun yoğun talepleri neticesinde meydana getirilen eser bu minvalde Wilhelm Radloff, V. Moşkof gibi önemli araştırmacıların çalışmalarını da içermektedir. Ayrıca halkın talepleri ile meydana gelen ve halkın katkılarıyla oluşan bu eserin kolayca okunabilmesi adına Çakır, oldukça akıcı bir dil kullanarak eserini meydana getirdi. Mihail Çakır, Gagauz toplumunun tarihini ise eski Türk kabileleri olan Oğuz, Uz, Peçenek ve Kumanlara bilimsel yöntemler ışığında dayandırdı (Korkmaz, 2021, ss. 145-146). Bu özellikleriyle denilebilir ki halkın benimsediği köken unsurlarının dışında kültürel bakımdan bilimsel verileri kullanması eserin öncü özelliklerinden biridir. Mihail Çakır eserinde aynı zamanda Gagauzlar üzerinde Bulgar ve Rum iddialarıyla ilgili olarak da şu açıklamalarda bulunur:

“Bulgarlarân hem urumlarân arasânda oluer cioc düşmanlâc gagauzlar icin, zerea bulgarlar savaşierlar gagauzlarâ chendisinea cecmeea, hemda onlarâ bulgarlamaa, ama urumlar da cealâşierlar gagauzlarâ chendi tarafâna cecmeea, hemda onları urumlamaa. Onuştan gagauzlarân chimisi bulgarofil, bulgarlarân hatirânâ bacâerlar, bascalarâsa grecofil, bacâerlar urumların hatârânâ.” (1934, s. 6).

Çakır aynı zamanda süreli yayın faaliyetlerinde de bulundu. Gagauzların ilk gazetesi olan *Hakikatın Sesi* isimli gazetenin redaktörü ve başyazarıydı (Korkmaz, 2021, ss.147-148). İlk sayılarında dinî bilgilerin verildiği göze çarpan gazetenin sonraki sayılarında millî ve toplumsal konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Ücretsiz şekilde dağıtımı yapılan gazetenin dinî bir hüviyetle toplumsal konularla iç içe olması toplumun da dikkatini çekmesine sebep oldu.

Anılan eserleri dışında Çakır'ın Besarabya'daki Türk-Tatar ve Gagauz yer adlarını içeren *Toponimia Turcotatam și Gagauza Din Basarabia* ve *Aeropagul Dreptatü La Gagauzi* (Gagauzlar'da Adalet Kuruluşu) gibi bir de makale dizisi bulunmaktadır. Buradan yola çıkılarak anlaşılacağı üzere kendisinin bu çok yönlülüğü tamamen millî bir dayanışma ruhunun göstergesidir. Nitekim Gagauz toplumunun özellikle tarihi arka planına hâkim olması onun kötü koşullar karşısında kayıtsızlığa aman verilmemesi bilincini de halkına aşıladı. Bu ruhun sirayeti ne kadar çok Gagauz bireye ulaşırsa onun bu çok yönlü çalışmaları da o kadar başarı kazanacaktı (Guboğlu, 1989, ss.83).

Sonuç

Bu çalışma Türk Dünyasının en batısında yaşayan halklarından biri olan Gagauz halkının kimlik mücadelesini 20. yüzyılı merkez alarak ve Mihail Çakır'ın çalışmalarıyla yorumlamayı hedeflemektedir. İzlerini ilk kez 19. yüzyılda gördüğümüz milliyetçilik fikri dünya halkları arasında hızla yayılırken siyasi vaziyetlerinde de dönemeçli yollara sürüklenmekteydi. Şüphesiz emperyal faaliyetler toplumsal kimlikleri zayıflatırken halkların kimliklerini muhafaza etme ve yaşatma düşüncesi hiç bu kadar önemli hâle gelmemişti. Etnolojik bulgularla eski göçebe Türk topluluklarına dayandırılan Gagauz halkının da çevresel güç unsurlarının asimile politikalarından korunması önem arz etmekteydi. Bunun sağlanması ancak halkın topyekûn kararlı bir duruş ve bilinciyle gerçekleşebilecekti. Öte yandan eğitim imkânlarının olanaksızlıkları içerisinde güç gözükken bu durum, millî ideolojiyi halkın bilincine ulaştırması açısından bir öndere ihtiyaç duymaktaydı. Bu çerçevede Mihail Çakır'ın faaliyetleri bahsi geçen bilinci Gagauz halkına aşıladı. Çakır'ın millî bir hak savunucusu kimliğiyle yaptığı çalışmaları varlığını yaşadığı coğrafyalarda yüzyıllardır azınlık olarak sürdüren Gagauz toplumuna ışık oluşturdu. Araştırma neticelerinden yola çıkarak denilebilir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki faaliyetleri ve Mihail Çakır'ın çalışmaları her ne kadar olumlu karşılıklar alsada da bu gelişmelerin ardından patlak veren savaş, ekonomik buhran ve kıtlık toplumun bir arada aynı fikir etrafında yaşama düşüncesini de olumsuz etkiledi. Birtakım toplu göçler meydana geldi ve bunlar mecburi gerekçelerden gerçekleşti. Sovyet unsurlarının millî düşünceye karşı sert tutumu da bu millî gelişimin başlıca engellerinden birini meydana getirdi. Günümüzde bu *hengâmeler* içerisinde sınırlarını varlıklarını yurtlarında devam ettirebilmeleri onların ne kadar dirençli bir kültürel yapı taşıdıklarına dair önemli göstergedir. Araştırma, bilimsel çalışmaların analizi neticesinde varılan sonuçları Gagauz toplumu, Mihail Çakır ve uluslaşma fikri etrafında ele alarak bir toplumun yapı taşlarını meydana getiren kültür, dil ve tarih perspektifinden sentezlemeyi amaçlamaktadır.

Kaynaklar

- Anzerlioğlu, Y. (2006). Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri. *Bilig*, (39), 31-51.
- Argunşah, H. (2002). “Gagauz Edebiyatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ayan, G. (2009). Atatürk'ün Hizmetlerinden Dolayı Ödüllendirdiği Büyük Türk Kimliği Mihail Çakır. *Literatura, Folklor Problemi Poetiki (Gagauzka Kultura)*, 143-148.
- Cıachır, M. (1934). *Besarabieala Gagauzlaran Istorieasa*, Chişinau.

MIHAIL ÇAKIR VE ULUSLAŞMA SÜRECİNDEKİ GAGAUZLAR

- Eker, S. (2013). Türk Dünyasının Bilgeleri Moldova Gagauz Yeri ve Türkiye'yi Birleştiren Anıtsal Bir Kimlik: Mihail Mihailoviç Çakır. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, (3), 93-101.
- Guboğlu, M. P. (1988). Prof. Protoieren (Baş-Papaz) Mihail Çakır (M. Çakır) (1861-1938)'ın Ölümünün 50. Yılı Münasebetiyle. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, (60), 59-84.
- Güngör, H.; Argunşah, M. (1998). *Gagauzlar (Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kapalo, J. A. (2007). The Career of Father Mihail Çakır (1861-1938) – The Cyril and Methodius of the Gagauz. *Solanus: International Journal for Russian & East European Bibliographic*, (21), 5-18.
- Karanfil, G. (2011). Gagauzların Milli Lideri Mihail Çakır. *Turan-Sam*, 3(12), 37-41.
- Kopuşçu, V.; Çakırlar, I. (2015). *Ay-Boba Mihail Çakır*. Komrat.
- Korkmaz, A. (2021). *20. Yüzyılın İlk yarısında Beserabya'da Gagauz Türklerinin Tarihi ve Kimliği* (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi.
- Nayır, Y. N. (1999). *Balkanlar ve Türklük I*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Özcan, A. (1993). *TDV İslâm Ansiklopedisi* 8 (369-370). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkan, N. (2014). Gagavuz yazı dilinin kurucusu Mihail Çakır. *Karadeniz Araştırmaları*, (43), 43-49.
- Ulutaş S. Ö. (2021). *Gagauzlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.

